

Talihe Zar Atmak - Tanzimat'tan Erken Cumhuriyet'e Kumar

Ahmet Yeşilyurt

İstanbul, İletişim Yayınları, 2022, 191 sayfa, ISBN: 9789750532993.

Merve ÖZİNAN*

Eseri kaleme alan Ahmet Yeşilyurt, Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümünden 2011 yılında mezun olmuş, aynı üniversitede başladığı yüksek lisans eğitimini *Polis Mecmuasında (1913-1928) Polis ve Cinayet* başlıklı teziyle tamamlamıştır. Yazar, doktora eğitimini ise Anadolu Üniversitesinde hazırladığı *Tanzimat'tan Erken Cumhuriyet'e Kumar* başlıklı tezi ile tamamlamıştır.

Kritiği yapılacak eser, Yeşilyurt'un *Tanzimat'tan Erken Cumhuriyet'e Kumar* adlı doktora tezinin ilave ve düzeltmeler yapılarak yayımlanmış hâlidir. Dört bölümden müteşekkil eser 191 sayfadan ibaret olup, 2022 yılında İletişim Yayınları'ndan çıkmıştır.

Kitabın birinci bölümü “İlkçağlardan Modern Zamanlara Kumar Olgusu” ana başlığı altında 7 alt başlıktan müteşekkilidir. Yazar bu bölümde, “kumar” kelimesinin etimolojik yönü üzerinde durmuş, kelimenin Arapça “kımar” kelimesinden Türkçeye geçtiğine; Arap toplumunda kumarın eş anlamlısı olarak, oynanan şans oyunlarından birinin adı olan “meysir”in kullanıldığına ve Türkçede ilk olarak 1300'de *Mukaddimetü'l Edeb* adlı eserde “kumar oynastılar” şeklinde geçtiğine değinmiştir. Müslüman Osmanlı toplumunda kumar olgusunun nasıl algılandığına da değinen yazar, kumar tarzı oyunların bazı toplumlarda aristokratlar tarafından vakit geçirme aracı olarak görülmesinin aksine İslâmiyetin, kumarı boş vakit öldürme aracı olarak görmesi münasebetiyle Müslümanlar için haram kıldığına değinerek bu yasağın Osmanlı toplumunda da hassas bir konu olduğunu belirtmiştir. Yazar,

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Tokat, merveozinan1999@gmail.com, ORCID:0009-0005-3129-2274

İngilizce oyun anlamına gelen “gamble” kelimesinin 1882 tarihli Türkçe-İngilizce sözlükte “kumar oynamak” şeklinde karşılık bulmasından dolayı, toplumda yaygın şekilde kullanıldığını ifade etmiştir.

Aynı başlık altında, Antik Çağlardan günümüze kadar kumar oynama alışkanlığının evrilme sürecini ele alan yazar, Antik Yunan, Roma ve Mısır mitolojilerinin örneklerine değinerek, kumarın kökeninde şans inancının olduğunu yani doğaüstü bir temsilciye duyulan inanç kanısının bulunduğunu vurgulamıştır. “Zardan İskambile” alt başlığıyla, kumarın temel ögesi sayılan zar ve iskambilin ne zaman ortaya çıktığı ve hangi oyunların oynandığı ele alınmıştır. Kuzey Irak’ta yapılan kazı çalışmalarında bulunan, MÖ. 3000 yılına dayandırılan, pişmiş çömlekten imal edilmiş zarın bu konudaki ilk örnek olabileceği bilgisi ilginçtir.

Yazar, “İskambilden Kumarhanelere” başlığı altında, kumarın önemli materyallerinden olan iskambil kâğıtlarının ortaya çıkışını ve gelişerek yayılmasını ele almıştır. İskambil kartlarının ilk hâli sayılan tarot kartları ilk olarak Avrupa’da 1470 yılında ortaya çıkmış, zamanla bugünkü iskambil şeklini almıştır. İskambil kâğıtlarının üzerindeki sembollerin aslında Avrupa’daki toplumsal sınıf mücadelesini temsil ettiği bilgisi de oyunların toplumların gerçek dinamiklerinden kaynaklandığının bir göstergesi durumundadır. İskambil kâğıtlarının Osmanlı ülkesine girmeye başlamasıyla birlikte, 1892 yılından itibaren bunlardan vergi alınmaya başlandığı, üzerinde İslâm kıyafeti ve Tasvir-i Hümayun içeren iskambil kâğıtlarının gümrüklerden geçişinin yasaklandığı bilinmektedir.

“İlk Kumarhaneler ve Sonrası” başlığı altında, İtalya, Fransa, İngiltere, Rusya ve Amerika ülkelerindeki ilk kumarhaneler, devletlerin kumar ile ilgili yasaklamaları, devlet idarecilerinin kumara olan ilgisi incelenmiştir. Yazar, elde ettiği verilerden hareketle, kumarhanelerde oynanan oyunların olasılık hesaplamalarına yardımcı olması münasebetiyle kumarın matematik ilminin gelişimine destek olduğu yorumunda bulunmuştur. Aynı başlık altında, Avrupa’daki kumarhane olgusunun Osmanlı’ya nasıl yansıdığından bahsedilerek, Monaco’da açılan Monte Carlo Kumarhanesinin şöhretinin Osmanlı toplumuna ulaşmasıyla ülkede benzer bir kumarhane açma taleplerinin belirdiğini ifade etmiştir. Bununla beraber devletin, parasını ve hayatını heba eden insanların hikâyelerini gazeteler yoluyla insanlara anlatmak ve ayrıca bazı yasaklamalar getirmek suretiyle, kumarhanelerin yaygınlaşmasına engel olduğuna da değinmiştir.

Eserin ikinci bölümü “II. Meşrutiyet’e Kadar Kumar ve Oyunlar” başlığını taşımakta olup, 20. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı toplumunda kumar niteliğindeki oyunlar ele alınmıştır. Tanzimat öncesinde kumar oynamanın belli bir cezasının olmayıp uyarı suçlarından sayıldığını belirten yazar, Avrupa’da kumarhanelerin ortaya çıkmadığı dönemde Osmanlı toplumunda, Tanzimat öncesinde kumar niteliğinde oyunların mevcut olduğunu, lokanta ve kahvehane gibi yerlerin İstanbul’da bu işlevi gördüğünü söylemiştir. Osmanlı coğrafyasını ziyaret eden seyyahların anılarından çıkarımlarda bulunan yazar, kumarın İstanbul dışında da yaygın olduğunu ifade etmiştir.

İkinci bölümün “Piyango” alt başlığında, diğer oyunlardan bir hayli farklı olan piyango oyunu hakkında bilgilere yer verilmiştir. Piyangonun ilk olarak Roma imparatoru Neron döneminde ortaya

çıkığı, Osmanlı Devleti'nde ise 1894 yılında oynanmaya başladığı belirtilerek; piyangoyu diğer kumar faaliyetlerinin dışında tutan sebebin, devlet tekeli dışında düzenlenememesi olduğu vurgulanmıştır. Osmanlı'da kumar niteliği taşıyan barbut, kılıç, tombala gibi oyunlara dair ayrıntılı bilgilere de yer verilmiştir.

Yazarın ifadelerine göre, Tanzimat'tan sonra ticaretin canlı olduğu yerlerde kumarın Osmanlı toplumunda sosyal hayatın bir parçası hâline geldiği anlaşılmaktadır. Bu durum, kumarın ve kumarhanelerin engellenmesine dair çok sayıda hukuki düzenlemeyi de beraberinde getirmiştir. Bu nedenle kumar oynamanın cezası Osmanlı ceza kanunnamelerine eklenmeye başlanmıştır. Başta değnek vurma ve para cezası türünden verilen cezaların yerini zamanla hapis cezaları almaya başlamış, gündelik hayatın içine iyice yerleşen “kumarcılık” nedeniyle Dâhiliye Nezaretine çok sayıda jurnal iletilmeye başlanmıştır. Kumar alışkanlığının artış göstermesiyle kahvehane ve lokanta gibi mekânların yanı sıra mezarlıklarda, bakkallarda, bozacılarda kumar oynanmaya başlandığı tespit edilmiştir. Dönemin önemli gazetesi *Basiret*'te yayımlanan bir yazıdan ise kumar oynamada yaş sınırının düştüğü, mektebe giden çocuklardan bazılarının babalarından aldıkları harçlıkla cami avlusunda kumar oynadıkları anlaşılmaktadır. Eserin bu başlığı altında son olarak, Maliye Nazırı Mustafa Fazıl Paşa'nın 24 Kasım 1870 tarihinde açtığı ve *ilk modern kumarhane* sayılan “Encümen-i Ülfet” kulübü hakkında bilgilere yer verilmiştir.

“1876'dan Cumhuriyet'e Kumarın Yayılması” ana başlığını taşıyan bölümde, Sultan II. Abdülhamid döneminden Cumhuriyet'e kadar olan süreçte devlet ve kumar arasındaki ilişki ele alınmıştır. Bu bölümün alt başlıklarında, Osmanlı'nın yalnız İstanbul değil dört bir yanına yayılan kumar için devletin yayımladığı, farklı yıllara ait nizamnamelere yer verilmiştir. Kumar oynayan kişilere ve kumar oynanan yerlere verilen cezalar, bu cezaların yalnız Müslüman halka değil aynı zamanda gayrimüslim halka yönelik olduğu, hükûmetin bir komisyon kurarak kumar illetinin getirdiği kötülük ve zararlar hakkında bilgiler verdiği anlatılmaktadır. Yazar, toplumda yaygınlaşan kumarın dönemin tiyatro ve roman gibi edebî eserlerine de yansındığını ifade etmiştir.

Eserin “Kumar Mekânları” alt başlığında, İstanbul ve Anadolu'da kamusal alan dışında, evlerde kumar oynatılmasına dair ihbarların yer aldığı örnek belgeler gösterilmiştir. Bu örneklerden biri de Ocak 1877'ye ait, İzmir Ticaret Mahkemesi Reisi Kâmil Efendi'nin, evinde kumar oynattığına yönelik ihbardır. Bu örneklerde, evinde kumar oynatan kişilere oyun malzemelerine el koyma, evlerini mühürleme ve sürgün edilme cezaları uygulandığı ifade edilmektedir. Kumar oynanan mekânların başında yer alan kahvehanelere ayrı bir başlık açılmıştır. Başta tütün ve kahve eşliğinde sohbet edilen yer olan kahvehanelerin zamanla kumar mekânı hâline geldiğine değinen yazar, toplumun her kesimine kumar oynama imkânı veren kahvehanelerin bazılarında kumarın yanı sıra fuhuş yapıldığı ve çocukların, gittikleri kahvehanelerde tacize uğradıkları bilgisine ulaştığını söylemektedir.

Devletin kumarın önlenmesi için aldığı önlemlerin yeterli gelmediğini, yasaklamalara rağmen gazino ve otellerin gizli odalarında kumar oynandığını, olası müdahale için elleri sopalı kişilerin (bugünkü

deyimi ile *bodyguard*) bulunduğunu tespit eden yazar; kumar oynatan mekânların, kolluk kuvvetlerinin dikkatini çekmemek için işletmelerine “kulüp” adı verdiğiğine, dolayısıyla tanınmış şahısların ve devlet adamlarının da bu yerlerde kolaylıkla kumar oynayabildiklerine dikkat çekerek, bunun en bilindik örneğinin Cercle d’Orient (Büyük Kulüp) olduğunu belirtmiştir. Eserde ayrıca, kumar oynanan yerler arasında hapishane ve esir kamplarının da olduğu tespit edilerek, buralarda kumar oynandığına dair arşiv belgesi örnekleri sunulmaktadır.

Kumar ve suç ilişkisini eserde ayrıntılarıyla işleyen yazar, kumarbazların yalnızca kumar oynama suçundan hapis yatmadığını, kumar neticesinde alacak-verecek meseleleri nedeniyle işlenen cinayet suçlarından da hapis yattıklarını tespit etmiştir. Kumar bataklığına düşen ya da rüşvet karşılığı oynanmasına göz yuman memurlara ise çoğunlukla sürgün cezası uygulandığı görülmektedir. Kumarın caydırıcı cezalarının pek etkili olmadığını, hatta I. Dünya Savaşı sonrası olağanüstü fiyat artışının kolay para kazanma adına kumarbazlığa ve kumarhanelere olan ilgiyi artırdığı da eserin çarpıcı tespitleri arasındadır.

Eserin son bölümü “Erken Cumhuriyet’te Kumar” başlığını taşımaktadır. Burada, 1839’dan itibaren yoğunlaşan kumarın erken Cumhuriyet toplumunda ne şekilde yer edindiği, gazete ve dergiler ışığında ele alınmıştır. Erken Cumhuriyet döneminde kumarın danstan sonra en moda aktivite olduğunu ifade eden yazar, bu dönemde kumar oynayanın yanında oynatana da ceza uygulandığını tespit etmiştir. Aynı dönemde, kumarın yanı sıra oyun kültüründe de artış olduğunu, hatta devletin başındaki isimlerin de oyunla vakit geçirdiğini Falih Rıfkı Atay ve Safiye Ayla’nın hatıratlarına dayanarak aktaran yazar, “memur kulüpleri” adı verilen mekânların görünürde sosyalleşme mekânları olduğunu ancak kumar oynanıp içki içilen mekânlar hâline geldiğini belirtmektedir.

Kritiğini yaptığımız *Tanzimat’tan Erken Cumhuriyet’e Kumar* adlı eser, dönemin arşiv belgeleri, döneme şahitlik etmiş kişilerin hatıratları ve dönemin basın organları ışığında kaleme alınmıştır. Yazar, oldukça sade ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Kitabın vurguladığı her nokta için ayrı bir alt başlık kullanması konunun daha tertipli aktarılması ve kafa karışıklığı yaşanmaması açısından yararlı olmuştur. Ekler bölümünde kitapta bahsedilen fotoğraf, heykel ve gazete haberi gibi görsellere yer verilmesi kitabı okuyucular için daha anlaşılır, ilgi çekici ve faydalı hâle getirmiştir. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarındaki Osmanlı-Türk toplumunun sosyal bir panoramasını sunan bu ilginç ve faydalı eser, kumarın Osmanlı toplum yapısına olan etkilerini ve toplumun uğradığı değişimleri göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Konuyla alakalı çok fazla eserin olmadığını belirtmek gerekir; aynı konuyla ilgili diğer kitap ve makalelere bakıldığında, genellikle aynı konular üzerine durulduğu görülmektedir. Elbette gerçek olgu dışında başka bir şeyden bahsedilemez, bu nedenle, kritiğini yaptığımız eserin konuyla alakalı diğer eserlerin ele aldığı bilgileri genel anlamda tek kaynaktan toplama özelliği taşıdığını belirtebiliriz. Eserin, son dönem Osmanlı toplumu ve erken Cumhuriyet dönemi toplumu üzerine inceleme yapacak araştırmacıların görmesi gereken bir eser olduğunu belirtmek yerinde olur.